

Список використаних джерел:

1. Андреев Л. Собрание сочинений: В 6 т. – М., 1990. – С.540.
2. Бетко І. Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки // Слово і час. – 1991. – № 3. – С.33-36.
3. Білецький О. Леся Українка і російська література // Правда іскра Прометея: Літературно-критичні статті про Лесю Українку. – К., 1972. – С. 56-62.
4. Гозенпуд А. Поетичний театр: Драматичні твори Лесі Українки. – К., 1947. – 210 с.
5. Журавська І. Леся Українка та зарубіжні літератури. – К., 1963. – 316 с.
6. Иванов В. Православный мир и масонство: Сборник очерков. – Житомир, 1995.– 48 с.
7. Лубківська О. Моделі вияву ніцшеанської філософії в українській літературі // Сучасність. – 1995. – № 4. – С. 144-148.
8. Ненадкевич Є. На полі крові // Леся Українка. Твори. – К., 1930. – Т.8. – С. 3-12.
9. Рильський М. Слово про Лесю Українку // Правда іскра Прометея: Літературно – критичні статті про Лесю Українку. – К., 1972. – С. 70-74.
10. Українка Леся. Твори: У 12 т. – К., 1977. – Т.5. – 335 с.

Summary. The article deals with the spiritual and ethical worldview problem of apostasy and betrayal in Ukrainian Lesya drama «The Field of Blood», which is analyzed in the context of the world of traditional themes iudiady.

Keywords: transgression, betrayal, apostasy, self-righteous greed, altruism, sacrifice.

Отримано: 16.09.2012 р.

УДК 821. 111. 091

К. В. Лабай

ДОЛЕНОСНИЙ ВИБІР ФАУСТА ТА ЛЖЕ-ФАУСТА У РОМАНІ Р. ШЕКЛІ, Р. ЖЕЛЯЗНИ «ЯКЩО З ФАУСТОМ ВАМ НЕ ПОЩАСТИЛО»

У романі «Якщо з Фаустом вам не пощастило» простежується думка, що поняття «доля» складається з зусиль і випадку. Мак і Фауст творять свою долю різними способами та шляхами. У статті ми осмислюємо долю персонажів у контексті причинно-наслідкового розвитку подій. У результаті, вбачається ланцюг випадків, які в остаточному підсумку визначають майбутнє кожного з героїв.

Ключові слова: вічний образ, доля, випадок, свобода волі.

Образ Фауста є «вічним образом» – втіленням нестримного прагнення людського духу, бажання пізнати своїм розумом усі тайни світу. «Фауст» Гете – це складний філософський твір, у якому порушуються важливі проблеми буття людини, її місце і призначення у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нямцу А.Є. у монографії «Міф. Легенда. Література» зазначає, що «у літературних долях Прометея, Едіпа, Іуди, Фауста, Дон Кіхота та багатьох інших традиційних персонажів у концентрованому вигляді відбилося матеріальне і духовне життя людства у найбільш значущих проявах, складні і деколи трагічні пошуки істини, суперечливість і багатозначність навколишнього світу» [3, 44]. З точки зору Фауста, сенс людського життя – робити щасливими інших людей. Герой прагне цього: тільки у боротьбі, у праці, у пошуці може бути щаслива людина – у цьому мета життя.

Постановка проблеми. Р. Желязни й Р. Шеклі у романі «Якщо з Фаустом вам не пощастило», відштовхуються від гетівської трагедії, ускладнюють та наповнюють образ Фауста новим звучанням. Простір роману розгортається у двох площинах. У горизонтальній площині світ Мака (Лже-Фауста) протилежний світу Фауста. У рамках цієї антитези роман присвячений проблемі особистості у історичному контексті. У вертикальній – Добро протиставлене Злу, як Світло і Темрява, які ілюструють семантику вічних духовних цінностей. Таке протиставлення виступає у вигляді хреста, де своєрідним центром є вибір. Вибір залежить від внутрішнього світу героя (Мак/Фауст). **Мета статті** окреслити акценти на «випадках» у житті героїв, осмислити долю персонажів у контексті закономірного, причинно-наслідкового розвитку подій.

Виклад основного матеріалу. У романі «Якщо з Фаустом вам не пощастило» у експерименті над людиною могутнім спостерігачем виступає доля Ананке. Ананке – у грецькій міфології божество необхідності, неминучості: мати мойр – вершительок долі людини. Між ім'ям людини, її

характером і долею існує зв'язок. Ім'я – свого роду код, а той, хто володіє ним, має владу й над людиною. У романі простежується думка, що доля та майбутнє залежать від імені, можна змінити майбутнє, змінивши саме ім'я (Фауст погрожує Маку: «Зараз же зречися від усяких домагань на моє славне ім'я! ...Інші надалі не будуть кортіти зазіхати на чуже місце! Всі дізнаються, що означає моя воля! Тільки я сам можу стати володарем своєї долі і доль мільйонів людей!» [7, 263]).

Після знайомства з Мефістофелем Мак вирішує не заперечувати, що він не Фауст. Змінивши ім'я, підписуючи договір з представником Темряви – Мефістофелем, Мак, скориставшись вдалим випадком, вирішив змінити свою долю, майбутнє (своєрідна ілюстрація наслідків закладена у самій назві роману «If at Faust You Don't Succeed» та у перекладах російською «Коль с Фаустом тебе не повезло» або «Коль в роли Фауста тебе не преуспеть»).

Як зазначає А. Є. Нямцу: «Заголовок твору часто є тим первинним ідейно-змістовим сигналом, який налаштовує реципієнта на необхідне автору сприйняття інтерпретації сюжету (образу, мотиву), а іноді і підказує читачеві характер його переосмислення. Особливо наочно це простежується у заголовках, які містять у собі або акцентоване протиставлення, або у найбільш загальному вигляді виражають основний конфлікт твору» [3, 53].

Вибір імені й наречення людини є важливою віхою у її житті. По суті, наречення Мака ім'ям «Фауст» – це своєрідний ритуал визнання його саме тією людиною й прийняттям у експеримент. Таким чином, глибинний, містичний зміст вкладається у такого роду перейменування: інше ім'я – інше майбутнє – інша доля.

У героїв роману присутня подвійність у розумінні долі. Мак і Фауст усвідомлюють зумовленість подій, але у той же час вони відчують залежність свого майбутнього від своїх вчинків. Про єдність двох полюсів долі: випадку, який ніколи не виступає як необхідність, та зусиль – можна здогадуватися й за тим, що між ними лежить простір, заповнений явищами, які мають об'єднуючий характер – воля різних сил – добрих, злих і нейтральних, – які у одному випадку досить потужні, щоб їх приймали як долю, а у інших – досить слабкі, щоб ототожнювати їхню волю з дією випадку.

У Фауста новий етап у житті пов'язаний із сильною емоційною зміною, що дозволяє по-іншому дивитися на повсякденність. Так, входу у нове життя, Фаусту передував намір самогубства. Побачивши заміну свого місця Лже-Фаустом, у нього виникає бажання змінити майбутнє та долю: «Доля здавалася йому ланцюгом випадкових подій (у більшості своїй сумних), аж ніяк не побудованих у єдину, пряму і ясну лінію. ... Тепер – зовсім інша справа! Поважний доктор відчував небувалий прилив енергії... Він не збирається задовольнитися жалюгідною долею людини, залишеною у дурнях якимось авантюристом! Він готовий поставити на карту своє життя, якщо того вимагатимуть обставини. Невідомий обманщик і пройдисвіт не сміє вирішувати долю доктора Фауста, привласнивши собі його ім'я! Те, що належить йому по праву, повинно належати тільки йому, і нікому більше!» [7, с.25]. Він має бажання до руху уперед та використовує свій розум, робить зусилля для здійснення мети. Думки Фауста підтверджує і у розмові Маргарита, яка розповідаючи про своє життя зазначає: «Однак від своєї долі не втечеш, і те, що повинно було трапитися, трапилося зі мною ...» [7, 42].

На початку роману Фауст промовляє: «Яка користь у майстерності, якщо моє внутрішнє «я», Фауст-гомункулус, безсмертний дух, ув'язнений у тлінну земну оболонку, нудиться і страждає, тужить про свій жалюгідний жереб?» [7, 9]. Відчуття Фауста себе гомункулусом, свого роду, гомункулусом духовним, пояснює бажання Фауста вирватися зі свого звичного світу. Тут наявна тематика пробудження та нового народження. Фауст прагне до другого народження: не важливо, що це буде, чи самогубство, чи блискавичне рішення слідувати за демоном з Лже-Фаустом. Фауст таким чином здійснює дві важливі дії над собою: метафізичну (осмислення світу і свою власну участь, статус у історії), магичну (зміна себе). Тим не менш, Фауст вірить і у випадок, хоча вважає за потрібне діяти – зайняти своє законне місце: спочатку розповідає Маргариті, що шансу «поставити на карту все» у нього вже не буде, потім вирішує відправитися за Маком та Мефістофелем слідом, «а там нехай вирішується моя доля!» [7, 48].

Треба зазначити, що Маргарита сама запропонувала Фаусту розділити з ним його долю. Фауст теж апелює поняттям «долі» у відповідь: «Ти допоможеш мені виконати моє приречення і розділиш зі мною і мою долю, і мою нагороду!» [7, 49]. Коли Ананке говорила устами Маргарити, Фауст розмірковуючи, чого саме Маргарита була обрана для оголошення вироку, резюмував: «... долю зазвичай називають сліпою, дивуючись її парадоксам» [7, 305].

У тексті часто підкреслюється мотивація Фауста: коли у нього щось не виходило, він знаходив у собі сили для боротьби з долею (у розпачі Фауст називав поворот долі безглуздим, а, відмовляючи Аззі у підписанні договору, відповів: «я можу сам подбати про свою подальшу долю» [7, 121]).

Відома спорідненість долі й випадку лежить не стільки у їх власних особливостях, скільки у тому, якими вони представляються Маку. Мак сприймає можливість небезпеки, погрози, почут-

тя безпорадності й залежності від різних сил впливу – або всевидючих і нескінченно могутніх або абсолютно сліпих і випадкових. Сама ця ситуація робить безглуздою більш тонку диференціацію цих сил. Мак з часом розуміє, що від долі (як і від випадку) не підеш, хоча доля здійснюється, а випадок трапляється: «Мак, про себе подумав в цю мить зовсім інше: ось, здається, підвернувся щасливий випадок, коли перед тобою постав зарозумілий, самовдоволений, але, здається, зовсім не скупий демон. Лови вдачу, Мак Трефа; не може бути, щоб ти не зміг обвести навколо пальця цього духа...» [7, 20].

Мак, як і кожна людина, чекає свою долю й віддається своїй долі, як і своєму випадку (він погоджується брати участь у експерименті під чужим іменем), а отже це означає, що його згода була доленосною.

Майбутнє пов'язане з людиною, у певному змісті залежить від неї й, більше того, не може бути, реалізовано поза людиною, всупереч її вибору. Цю тезу ілюструють наступні слова Мефистофеля: «Вам, доктор Фауст, випала унікальна можливість вплинути на долю всього людства у її переломний момент, вирішивши одне зі складних філософських питань – питання про роль особистості у історії. Ви зможете проявити себе у конкретних справах, довівши, що довгі роки, проведені у кабінетних роздумах і наполегливих пошуках істини, прожиті вами не марно» [7, 84].

У договорі зазначено, що учасник експерименту «Фауст буде керуватися у своєму виборі виключно власною свободою волі» [7, 68]. Мак керується власними орієнтирами, і у подальшому отримає відповіді на свої питання. Мак захоплений долею, що увійшла безпосередньо у його простір. Він, як об'єкт долі, від неї залежить, уперше, стає гідним її, тому що він очікує суд: «Тоді, у далекому Кракові, в кабінеті знаменитого алхіміка Фауста, чиє ім'я він настільки безсоромно привласнив, Мак і уявити собі не міг, як високо піднесе його доля» [7, 244].

Одна з мойр – вершительок долі – Лахесіс розставляє акценти про експеримент такими чином: «Свобода волі – річ дуже невизначена, і тлумачать її по-різному... у своїх цілях – неважливо, чи буде брати участь у задуманому експерименті справжній Фауст або його двійник ... як зможе Ананке судити мотиви вчинків того, хто буде перебувати під страшним тиском з усіх боків? Думаю, їй доведеться оцінювати його дії швидше за їх результатами, ніж за початковим намірам» [7, 73].

Допоки вирок долі невідомий, Мак є вільним у своєму виборі дій, у нього є максимум можливостей. Як зробити цей орієнтований на свою долю вибір, він не знає, хоча це не заважає йому діяти у рамках свого тяжіння до тієї чи іншої ситуації. Коли ж вирок долі відомий з усією визначеністю, у Мака вже немає можливості яким-небудь чином урахувати цю інформацію, проте він йде далі, наважуючись шукати Бога: «...Доля. Вона – наш головний суддя. Добро і Зло знаходяться в підпорядкуванні Того-Що-Повинно-Бути» [7, 200].

Перед невизначеністю майбутнього Мак нерідко зупинявся перед вибором двох полярно протилежних шляхів, шляхів Добра чи Зла: «Від результату поєдинку між двома могутніми таборами залежить доля світу: та сторона, яка здобуде перемогу, отримає необмежену владу над людьми строком на цілу тисячу років. ... суперництво Добра і Зла – не порожня забава, бо предметом її є само Колесо Історії» [7, 57].

Воля Мака визначається самим його прагненням бути відповідальним за свої власні вчинки: «Кожен повинен сам вирішувати свою долю! І простий смертний теж! Занадто довго ми дозволяли духам і так званим великим людям ніби Фауста правити нами! Настав час змінити існуючий порядок» [7, 288].

Доля випробовує героя, і від того, як він витримає це випробування, залежить не саме слово долі, а готовність героя до зустрічі з нею. У граничному випадку така готовність налаштовує героя вступити з нею в контакт і створює принципово нову ситуацію: останнє слово долі не тільки вирок, але надання герою права й можливості вільного вибору своєї долі, що і сталося з Маком. Він з'являється перед судом, причому суд цей не тільки свого розуму й свідомості, але й свого серця, інтуїції, почуття, совісті – найчуйніших інструментів людської орієнтації у сфері морального.

Саме вираз «від долі не підеш» є відповіддю на спробу «піти від долі»: «Ніхто не може уникнути своєї долі, і тому всі речі у цьому світі судить вона, Ананке» [7, 172]. У романі простежується думка, що доля, яка оголошувалася й сприймалася непорушною, непорушною тільки здається; доля може бути змінена, доля залежить від свого власника. Опозиція загальне/індивідуальне змінюється: «Мак відчув, що по спині у нього пробіг приємний холодок. Доля сама йшла йому назустріч, і він не збирався втрачати такий зручний випадок» [7, 192]. Такого роду сюжет підводить до афоризму «людина – коваль свого щастя». Коли людина приймає рішення, робить вибір, то на рівні розуму вона має справу лише з тими категоріями, які може проаналізувати, зважити, хоча у той же час якісь глибинні структури її свідомості, теж відповідальні за прийняття рішень, ураховують і різні можливості нереалізованих, потенційних варіантів.

Висновки. У романі простежується думка, що поняття «доля» складається з зусиль і випадку. Зусилля складаються зі здібностей і бажання діяти, а випадок розглядається лише двома варіантами: невдача або везіння. І Мак, і Фауст творять свою долю різними способами та шляхами. Мак тяжіє до використання випадку, а випадок закінчується тоді, коли Мак починає докладати зусиль, там же й починаються доленосні події. Фауст робить зусилля, маючи при цьому здібності та бажання до змін.

Розглядаючи акценти на «випадках» у житті героїв, ми осмислюємо долю персонажів у контексті закономірного, причинно-наслідкового розвитку подій. У результаті випадкові збіги виявляються зовсім не випадковими, мають причину та наслідок. Акцентуючи увагу на долі особистості, вбачається ланцюг випадків на побутовому рівні, які в остаточному підсумку визначають рух історії загалом та окреме майбутнє кожного з героїв зокрема.

Список використаних джерел

1. Гете Й. В. Фауст / Пер. з нім. М. Лукаша / Й.В. Гете – Харків : Фоліо, 2003. – 400 с.
2. Мирча Элиаде Космос и история / Элиаде Мирча – М. : Прогресс, 1987. – 312 с.
3. Нямцу А. Е. Миф. Легенда. Литература: (теоретические аспекты функционирования) / Анатолий Нямцу ; Черновиц. нац. ун-т им. Ю. Федьковича, Н.-и. центр «Библия и культура». – Черновцы : Рута, 2007. – 519 с.
4. Нямцу А. Е. Поэтика традиционных сюжетов / Анатолий Нямцу ; Черновиц. нац. ун-т им. Ю. Федьковича. – Черновцы : Рута, 1999. – 176 с.
5. Нямцу А. Е. Поэтика современной фантастики / А. Е. Нямцу – Черновиц. нац. ун-т им. Ю. Федьковича, Н.-и. центр «Библия и культура». – Черновцы: Рута, 2002 – Ч. 1. – 240 с.
6. Нямцу А. Е. Русская фаустиана: учеб. пособие / Анатолий Нямцу ; Черновиц. нац. ун-т им. Ю. Федьковича, Науч.-исслед. центр «Библия и культура». – Черновцы : Рута, 2009. – 287 с.
7. Роджер Желязны, Роберт Шекли Если с Фаустом вам не повезло... / Желязны Роджер, Шекли Роберт. – М.: Feedbooks, 1991. – 332 с.
8. Якушева Г.В. Фауст в искушениях XX века: Гётевский образ в русской и зарубежной литературе / Г.В. Якушева – Москва: Наука, 2005. – 258 с.

Summary. At the novel «If at Faust You Don't Succeed» observed the idea that the concept of «fate» consists of efforts and case. Mack, Faust create their own destiny in different ways and means. In the article we interprets the fate of the characters in the context of causal scenarios. As a result, the chain is seen cases that ultimately determine the future of each of the characters.

Keywords: eternal image, destiny, chance, free will.

Отримано: 5.09.2012 р.

УДК 371 (477) (092)

І. Ю. Лебідь

ДИТЯЧІ ОБРАЗИ В ОПОВІДАННЯХ М. КОЦЮБИНСЬКОГО

У статті зроблено спробу розкрити особливості виховання дітей, аналізуючи дитячі твори М. Коцюбинського.

Ключові слова: моральні якості, внутрішній світ, гуманність, сімейне виховання.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що події, описані М. Коцюбинським у його оповіданнях, відійшли в далеке минуле, вони не втратили своєї актуальності. У сучасному жорстокому і черствому до біди і горя світі, в умовах глибокої кризи духовності й моралі значної частини молоді як ніколи потрібними і своєчасними є розмови про добро у житті, про кращі моральні якості – людяність, взаєморозуміння, щирість, працьовитість, витривалість, відповідальність, бажання і готовність допомогти ближньому тощо. Наділені цими рисами, юні герої оповідань М. Коцюбинського спонукають сучасних дітей замислитись над власною поведінкою, а батьків – над вихованням своїх дітей.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню життєвого і творчого шляху митця присвятили наукові розвідки Н. Калениченко, М. Грицюта, М. Костенко, В. Борщевський, М. Потупейко, Й. Куп'янський, М. Мороз, Ю. Кузнецов та ін. Специфіку вивчення різних аспектів творчості М. Коцюбинського у загальноосвітній школі розглядали Н. Логвиненко, А. Гурдуз, А. Ситченко, Н. Пістун, К. Золотаренко, О. Заболотний та ін. Однак питання про особливості відображення внутрішнього світу дитини в оповіданнях М. Коцюбинського залишається недостатньо висвітленим.